

היכן היו הנשים במעמד הר סיני?

אסתר פישר, מירב, מנחת 'יוצרות ניגון'

השאלה בכותרת המאמר מעוררת תמיהה, שהרי ברור שבמעמד הר סיני נכחו כולם – אנשים נשים וטף. יש אף מי שיאמר שזו שאלה שהיא תולדה של תסכולן ומרירותן של כמה נשים יהודיות פמיניסטיות בנות זמננו. אך מסתבר שישנה התייחסות לשאלה זו (או מעין זו) גם בפרשנות הקדומה, המסורתית של התורה, אשר נובעת, כך נראה, משאלות בנוגע לפסוקים המתארים את מעמד הר סיני. בפרשת יתרו, בהנחיות שנותן משה לעם לקראת המעמד הגדול, כתוב: "וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם הַיּוֹ כֹּכְבִּים לְשָׁלֹשֶׁת יָמִים אֶל תִּגְשׁוּ אֶל אִשָּׁה" (שמות יט טו). מצד אחד 'ויאמר אל העם' שכולל את כולם, מצד שני 'אל תגשו אל אשה' שיכול, מטבע הדברים, להיות מכוון רק לחלק הגברי של העם. אז מי נכלל ב'עם' שאליהם משה מדבר? האם כולם (גברים ונשים) אכן היו שם? האם במעמד הר סיני היתה הבחנה בין הדברים שנאמרו לגברים לדברים שנאמרו לנשים? אם כן – מדוע? ומה טיב התכנים והחוויות השונות שנחושו שם? ובעיקר – מה זה בא ללמדנו על קבלת תורה של גברים ושל נשים בימינו? בעזרת עיון במדרש חז"לי ובשני שירים בני זמננו, אבקש להתייחס בקצרה לשאלות אלו.

מדרש ידוע בשמות רבה מתייחס לתופעה לשונית מעניינת המופיעה בפסוק נוסף שבפרשת יתרו (המופיעה קצת לפני הפסוק שצטטנו לעיל):

וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו וַיִּהְיֶה מִן הַקֹּהֵל לֵאמֹר כִּי תֹאמַר לְבַיִת יַעֲקֹב וְתִגִּיד לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל: (שמות יט ג)

על כפילות זו שבפסוק מרחיב המדרש בשמות רבה (פר' כח) באופן הבא:

'כִּי תֹאמַר לְבַיִת יַעֲקֹב' - אלו הנשים, אמר לו: אמור להם ראשי דברים שהם יכולות לשמוע.
'וְתִגִּיד לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל' - אלו האנשים, אמר לו: אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע.
דבר אחר: למה לנשים תחלה? שהן מזדרזות במצות.
דבר אחר: כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה.
אמר רבי תחליפא דקיסרין אמר הקב"ה: כשבראתי את העולם לא צייתי אלא לאדם הראשון,
ואחר כך נצטוו חוה, ועברה וקלקלה את העולם.
עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה. לכך נאמר 'כִּי תֹאמַר לְבַיִת יַעֲקֹב'.

מדרש זה מכיל ארבע (!!) תשובות שונות לשאלת הכפילות של 'תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל'; שלש מתוכן נותנות פשר לסדר בפסוק ועולה מהן שתחילה היתה פנייה לנשים ורק אחר כך לגברים. נסקור אותן בקצרה: התשובה הראשונה מתייחסת לאופן שבו נאמרו הדברים לנשים (ראשי דברים) ולגברים (דקדוקיהם); השנייה מסבירה את הקדמתן לגברים בכך שהן 'מזדרזות למצות'; והדרשה השלישית, המתייחסת אף היא לסדר הפניות בפסוק, מדגישה את תפקידן המרכזי של הנשים בהנחלת התורה לבניהן¹. לעומת זאת, דברי ר' תחליפא, הסוגרים את המדרש, מסבירים שלאור התקדים ההסטורי הבעייתי מגן עדן, שבו ניתן הציווי תחילה לגבר ורק אחר כך לאישה, האחראית להכבדה בחטא, החליט הפעם הקב"ה לנהוג אחרת ולצוות אותה

¹ על אף הפטור הפורמאלי שלהן מימצוות האב על הבן ובתוכו תלמוד תורה. ראו בבלי קידושין כ"ט ע"ב.

ניגון נשים

ע"ש אסתר סטולמן

בית-מדרש לנשים דתיות וחילונית
במדרשה באורנים

המדרשה
מרכז חינוכי להתחדשות החיים היהודיים בישראל באורנים

תחילה... (הדבר מזכיר טקטיקה חינוכית ידועה של נתינת אחריות ותפקיד לילד המופרע של הכיתה...). עבור בעל המדרש כאן, שאלת נוכחותן של נשים היא אקסיומתית, ויתכן שנדרשת הדגשה דווקא לאור ההמשך: 'אל תגשו אל אישה'. ובכל זאת, הדרשן מבקש לטעון שחווית מעמד הר סיני של הנשים היתה שונה מזו של הגברים; בין אם בשל חולשותיהן (נחיתותן האינטלקטואלית שמאפשרת להן להבין רק 'ראשי דברים', ורמתן המוסרית הירודה, המתאפיינת בנטייתן 'לקלקל'), ובין אם בשל יתרונותיהן על פני הגברים (מזדרזות למצוות ואחראיות על חינוך הילדים).

נקפוץ כ-1,500 שנה קדימה בתולדות הפרשנות, ונעיין בשני שירים פרי עטן של משוררות בנות זמננו, המתמודדות, כל אחת בדרכה, עם אותה שאלה שהעסיקה את הדרשן בשמות רבה: מה היה ההיבט המגדרי של מעמד הר סיני? האם נשים וגברים חוו שם את אותה החוויה? ואם לא – מה אפיין את החוויה הייחודית של כל אחד?

שם מפרש / חוה פנחס כהן²

כָּלֶם כְּבָר הִלְכוּ אֶל הָהָר וּמְחַפִּים
מְחַפִּים לְרֵאוֹת, בְּשֵׁקֶט רַב מְחַפִּים,
שֶׁלֹּא כְּמִנְהַגָם גַּם הַחֲמוּרִים, גַּם הַגְּמֵלִים
בְּשֵׁקֶט הִזָּה צְפוּר לֹא צִיָּצָה
גַּם יְלָדִים עַל כְּתָפֵי אֲבוֹתֵיהֶם,
וְהִשְׁקֵט רַב מִנְּשֵׂא כְּמוֹ לִפְנֵי דָבָר
נוֹרָא וְגָדוֹל וְאֲנִי עוֹד רְצִיתִי
לְהִסְפִּיק וְלִתְלוֹת אֶת הַכְּבָסִים
לְעִשׂוֹת זְמַן לְעֲצָמִי לְתִקּוֹן רִיחוּתִי
וְחִמְמַתִּי אֶת הַחֶלֶב לְתִינוּק, שֶׁלֹּא יִרְעַב
שֶׁלֹּא יִבְכֶּה חֲלִילָה, בְּרָגַע הַלַּיִל
מִתְאַיִם, כְּמָה זְמַן עַד כְּלוֹת. הַצְּפִיָּה
שֶׁתִּתְיַבֵּשׁ הַכְּבִיסָה וְהַתִּינוּק מָה.
אִישׁ לֹא יָדַע
וְאֲנִי רֵאִיתִי שְׂרוּחַ קִלְחָה, כְּמוֹ נְשִׁימָתוֹ שֶׁל אִישׁ יָשׁוּן, עֲבָרָה
בְּכַבְּסִים וְנִפְחָה כְּרֶסֶה
שֶׁל כְּתָנְתִי וּמִפֶּת הַשֶּׁבֶת
הִיָּתָה מִפְּרֶשׁ לָבֵן בְּאֲמֻצֵּי הַמַּדְבָּר
וְיִצְאָנוּ מִשָּׁם עַל הַתְּכֵלֶת
הַרְחֵק לְמִקּוֹם בּוֹ

נִפְרֵט רְמוֹנִים וְנֹאכֵל עֲסִיסִים
לְמִקּוֹם בּוֹ
לְאֶהֱבָה
שֵׁם מִפְּרֶשׁ.

² ח' פנחס-כהן, מסע אילה, תל-אביב 1994, עמ' 7. חלקים מדברי הניתוח נשאבו ממאמרה של טלליט שביט 'על נשים, כביסה ומתן תורה' בתוך: "אם לא תדעי לדך", מחברת שדמות 16, המדרשה באורנים, תשס"ה 2005, עמ' 4-10.

ניגון נשים

ע"ש אסתר סטולמן

בית-מדרש לנשים דתיות וחילוניות
במדרשה באורנים

המדרשה
מרכז חינוכי להתחדשות החיים היהודיים בישראל באורנים

השיר פותח בתאור יפהפה של הציפייה הדרוכה שלפני מתן תורה: כולם כבר שם, ומחכים. אך מהר מאד מסתבר שזה אינו ממש 'כולם' (כמו 'ויאמר אל העם' שראינו לעיל) – אישה (אחת? אחת מרבות?) נותרה בביתה. בחלקו הראשון של השיר, נראה שעומדת להיות מתוארת חווייה של החמצה ושתשובת המשוררת לשאלה שבכותרת המאמר: היכן היו נשים במעמד הר סיני? היא שהן היו בביתן, טרודות בתינוקות בוכים ובכביסה. אך בחלקו השני של השיר מתרחש מהפך בלתי צפוי: היא לא הצליחה להגיע לאל, אז הוא הגיע אליה. השיר מתאר מעין התגלות שמתרחשת בבית, בחצרו הפנימית, התגלות פרטית לאם שתולה כביסה. הרוח המנשבת, הרוח העוברת בכבסים, איננה אלא רוח אלוקים ש"נִפְחָה כְּרֶסֶה שֶׁל כְּתָנָי". שם השיר ומילות הסיום שלו מרמזות שלאישה בסיפור הייתה התגלות מהסוג שרק יחידי סגולה זוכים לו, זו של 'שם מפורש'.

שיר זה מבקש להציע לנשים פתרון: במקום לנסות ולהספיק הכול, במקום להיות מתוסכלת מחוויית ההחמצה, במקום לחוש כמיהה להיות במקומות ששם מתרחשות החוויות הרוחניות – היי קשובה להתגלות ה'אלטרנטיבית' המתרחשת בין כתלי ביתך, במשימות היום יום הגשמיות (לכאורה). גם גברים וגם נשים זוכים להתגלות ולמתן תורה, אומרת המשוררת, אך באופן אחר ובמקומות אחרים. עבורי, מעמיד שיר זה אלטרנטיבה למסר האומר שהגשמתה העצמית של האישה היא רק בביתה, באמצעות דגם של החוויה הדתית השונה מזה שאנחנו מכירים מהתרבות ההגמונית הגברית.

שנים לאחר שנחשפתי לשירה של חוה פנחס כהן, התוודעתי לשיר באנגלית שכתבה משוררת אמריקאית בשם מרל פלד (Merle Feld) בסוף שנות ה-80. לצערי איני מכירה תרגום מקצועי של זה לעברית ולכן אביא אותו כלשונו באנגלית עם תרגום מילולי (שלי) לעברית:

ניגון נשים

ע"ש אסתר סטולמן
בית-מדרש לנשים דתיות וחילוניות
במדרשה באורנים

המדרשה
מרכז חינוכי להתחדשות החיים היהודיים בישראל באורנים

We All Stood Together \ By Merle Feld

My brother and I were at Sinai
He kept a journal
of what he saw
of what he heard
of what it all meant to him

I wish I had such a record
of what happened to me there

It seems like every time I want to write
I can't
I'm always holding a baby
one of my own
or one for a friend
always holding a baby
so my hands are never free
to write things down

And then
As time passes
The particulars
The hard data
The who what when where why
Slip away from me
And all I'm left with is
The feeling

But feelings are just sounds
The vowel barking of a mute

My brother is so sure of what he heard
After all he's got a record of it
Consonant after consonant after consonant

If we remembered it together
We could recreate holy time
Sparks flying

כולנו עמדנו יחד / מרל פלד תרגום: אסתר פישר

אחי ואני היינו בסיני.
הוא כתב יומן
על אשר ראה
על אשר שמע
על המשמעות של כל זה עבורו.

הלנאי שלי היה תעוד שפנה
של מה שקרה לי שם.

נדמה שבכל פעם שאני רוצה לכתוב
איני יכולה
בזרועותי תמיד תינוק
אחד משלי
או של חברה
תמיד מחזיקה תינוק
לכן נדי אינן פנויות
לרשם דברים

ואז
בחלוף הזמן
הפרטים
העבדות
המי, מה, מתי, איפה ולמה
חומקים ממני
וכל אשר נשאר אצלי
זו ההרגשה

אך הגשות הם רק קולות
נביחת ההברות של האלם

אחי כה בטוח לגבי מה ששמע
בכלות הכל, אצלו הכל רשום
עצור אחר עצור אחר עצור

אלו זכרנו זאת ביחד
יכלנו ליצר מחדש זמן של קדשה
ניצוצות עפים

ניגון נשים

ע"ש אסתר סטולמן

בית-מדרש לנשים דתיות וחילונית
במדרשה באורנים

המדרשה
מרכז חינוכי להתחדשות החיים היהודיים בישראל באורנים

בשיר של פלד הנשים נוכחות באותו מעמד הר סיני כמו הגברים. הן אינן בבית עם התינוקות, התינוקות איתן שם. עם זאת, שיר זה עטוף במלנכוליה ובנימה של תסכול: לחוויה הגברית של מתן תורה יש תיעוד כתוב ומפורט – התורה. הנשים, אומרת המשוררת, נותרו 'רק' עם רגשות ועם חוויה עוצמתית שאינה מקבלת ביטוי מילולי. נקודות הדמיון בין שיר זה לשירה של פנחס-כהן רבות:

*בשני השירים העילה להחמצה היא גידול הילדים. הצורך (או הרצון) 'תמיד להחזיק תינוק' מנע בשיר אחד את ההגעה להר, ובשיר השני את האפשרות לרשום ולתעד.

*בשניהם, הדבר שכמהים ונכספים אליו הוא הדגם ה'גברי': ההגעה הפיזית אל ההר או התיעוד הכתוב של המעמד.

*בשניהם יש התייחסות לייחוד של החוויה הנשית ולעוצמתה.

אך בנוגע ליחס לאותה חוויה נשית – יש, לדעתי, הבדל. בעוד שחווה פנחס כהן 'מכתירה' את החוויה הנשית האלטרנטיבית בתואר הכבוד 'שם מפורש', הרי שבשירה של פלד אנו נותרים עם צער על עמימות החוויה ועל היותה חסרת מילים. עם זאת, בשירה של פלד יש מיזה חזקה להבחנה בין שני ז'אנרים ספרותיים בולטים בעולם היהודי: בין תורה שבכתב (כאן – הגברי) לתורה שבעל פה (כאן – הנשי)³. לא אכנס לשאלה המורכבת בדבר ההיררכיה הפנימית שבין שתי אלה בתפיסה היהודית לאורך הדורות. אומר רק שברור לכול שאין קיום לאחד בלי השני. לתלות ולהשלמה ההדדית הזאת רומזת המשוררת בדברי הסיום שלה – "אילו יכולנו לזכור זאת ביחד היינו יכולים ליצור מחדש זמן של קדושה ניצוצות עפים".

מתוך הידיעה שגם נשים היו במעמד הר סיני, נשים צעירות בדורנו תבעו לעצמן את הזכות לקבלת תורה באופן בלתי אמצעי, בעצמאות ועל ידי לימוד מעמיק. אך ההתנסות החדשה של נשים בלימוד תורה רק מעצימה את השאלות שעלו בעיוננו זה: האם חוויית הלימוד הנשי ייחודית ושונה ממקבילתה הגברית? האם ה'אילוץ' הנפלא של גידול ילדים נותן את אותותיו בעולם הלימוד של נשים, הן ביצירתיות הלוגיסטית הנדרשת מהן כדי שתוכלנה 'להגיע אל ההר', והן במהות הלימוד המושפעת מהיותן אמהות (בפועל או בפוטנציה)? האם אכן רואים 'התגלויות אלטרנטיביות' בבתי המדרש של נשים? יש שיאמרו שכן, ויברכו על הטובה; ויש שיאמרו שכן, אך יחוו עקב כך החמצה ותסכול. אך בניגוד לעולה מתוך המדרש והשירים שראינו, יש גם גישה שמתנגדת לדיבורים אודות 'חוויות של נשים' לעומת אלה של גברים. גישה כזו תטען לחוויות מתן תורה אחת יהודית אוטנטית, ותשאף שגברים ונשים כאחד יחוו אותה, ורק אותה. עם מי הצדק? אולי ימים יגידו...

³ ואולי ההבחנה המרומזת היא דווקא בין עולם הלכה ועולם האגדה. ההלכה הנוקשה, החד משמעית, הברורה, מיוצגת בשיר על ידי הרישומים הגבריים ממעמד הר סיני. לעומת זאת, עולם האגדה, הספרותי, הרגשי והרב משמעי מזכיר את חוויותיה העמומות של האישה בשיר.